

ZAKLJUČAK

U prvih pet poglavlja ove knjige, okupljenih pod naslovom „*Parčićev misal* očima vanjske i unutarnje povijesti jezika“, raspravlja se o nerazdruživoj vezi hrvatske filološke i ćirilometodske znanosti. Analizirani su rezultati dosadašnjih istraživanja, predstavljeni su temeljni zadaci hrvatske ćirilometodske znanosti, poglavito onaj koji govori o obnovi crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga. Pružen je uvid u javnu raspravu o hrvatskome novocrkvenoslavenskom jeziku i glagoljskim liturgijskim knjigama, u kojoj su sudjelovali ugledni 19-stoljetni filolozi / ćirilometodijanci. Među njima se posebno istaknuo Dragutin Antun Parčić, jezikoslovac koji je sastavio i za tisak priredio *novi glagoljski Misal* (1893). Budući da je prvi dio ove knjige inspiriran povijesno-sociolingvističkim pristupom, analizirana je Parčićeva prepiska s Josipom Jurjem Strossmayerom, Franjom Račkim i Vatroslavom Jagićem, a potom i njegova rasprava *Za obstanak glagoljice* iz 1882. Saznanja prikupljena iz spomenutih izvora motrena su kao sastavnice jezičnoga planiranja, na temelju kojih su oblikovane hipoteze o Parčićevoj jezičnoj koncepciji. Njome upravljaju dva naizgled suprotstavljena načela: načelo konzervativnosti i razumljivosti / čitljivosti (funkcionalnosti), a istaknuto je i načelo hiperkorektnosti / artifizijelnosti. Parčićevi jezični odabiri, baš kao i argumenti koje je iznosio u raspravama, ukazuju na odlično poznavanje crkvenoslavenskoga jezika, njegove povijesti (periodizacije) i reprezentativnih predložaka: od kanonskoga razdoblja do razdoblja istočnoslavenizacije hrvatskoglagojskih liturgijskih knjiga. Dobro je razlikovao hrvatski crkvenoslavenski jezik od starocrkvenoslavenskoga, odnosno kanonski stsl. jezik od redakcijskih (pod)sustava. Držao je da se sličnosti i razlike najprije daju uočiti na grafemskoj (fonološkoj) i leksičkoj razini analize,

stoga je u pismu koje je 5. srpnja 1869. uputio Vatroslavu Jagiću apostrofirao problem bilježenja nekadašnjega jakog i slabog poluglasa, *jata* i slogotvornoga /r/ i /l/, a ovlaš je dotaknuo i morfološku normu spomenuvši imperfekatsku konstantu te završetak dugih pridjevskih oblika u dativu jednine muškoga (i srednjega) roda.

Drugi dio knjige – „Novocrkvenoslavenski jezični tipovi i razvojna razdoblja“ – sastoji se od šest poglavlja usredotočenih na razvojna razdoblja hrvatskoga novocrkvenoslavenskog jezika, počevši s razdobljem istočnoslavenizacije (rusifikacije) hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga. Predstavljani su i najvažniji novocrkvenoslavenski priručnici – azbukvari, gramatike i rječnici – na čijemu su sastavljanju i otiskivanju radili Rafael Levaković, Ivan Paštrić, Matej Sović i Mateo Karaman. Analiza je zaokružena uvidom u Parčićeva *domisalska* (pokusna) novocrkvenoslavenska izdanja u kojima se razaznaje metoda *oživljavanja* hrvatske redakcije uz utjecaj posljednjenjeh rusificiranih izdanja (misala iz 1631, 1706. i 1741. te brevijara iz 1648, 1688. i 1791).

Treći, središnji dio ove knjige posvećen je analizi jezika *Parčićeva misala*, knjige u kojoj je zastupljena hrvatska novocrkvenoslavenska norma prvoga i drugoga razvojnog razdoblja. Ona se oslanja na reprezentativne kanonske (Ass.) i hrvatskoglagoljske spomenike: *Vatikanski Illirico 4* i *Privotisak*, ali i na *Karamanov misal*. Nadalje, komentiraju se hrvatska novocrkvenoslavenska izdanja trećega razvojnog razdoblja, odnosno knjige koje su sastavili i uredili Josip Vajs, Ivan Golub i Josip Leonard Tandarić. Posebna je pozornost posvećena Parčićevim pomoćnim liturgijskim izdanjima, odnosno priručnicima kojima je nastojao urediti slovopisnu / pravopisnu i morfološku normu hrvatskoga novocsl. jezika. Riječ je o Parčićevoj i Brozovoj knjižici *Mali azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagoljice* (1894) te o Parčićevoj *Staroslavenskoj gramatici* koja je ostala u rukopisu. Naposljetku se donose rezultati usporedne jezične analize koja je zahvatila odabrane tekstove *Parčićeva misala*, poglavito evandeoske ulomke, molitve, psalme i misni kanon. Uz *Par-*

čičev misal i Vajsovo latinično izdanje iz 1927. u analizu su uvršteni tekstovi kanonskoga razdoblja (*Marijinsko evanđelje, Assemanijevo evanđelje, Sinajski psaltir*), redakcijski tekstovi (*Vatikanski Illirico 4, Prvotisak, Šišatovački apostol*) te novocrkvenoslavenski tekstovi (*Karamanov misal, Berčićevi Ulomci Svetoga pisma, Parčićev tekst Чинъ i Pravilo misi iz 1881*). Budući da analiza prati razine jezičnoga opisa, izdvojene su grafetičke i grafemičke (fonološke) posebnosti, potom morfološke, sintaktičke i leksičke odlike *Parčićeva misala*. Konkretna pravopisna i jezična rješenja kadšto su uspoređena s (pr)opisom donesenim u Parčićevim pomoćnim liturgijskim izdanjima. Svaka je razina jezičnoga opisa na svoj način potvrdila primjenu načela Parčićeve jezične koncepcije, poglavito načela razumljivosti (funkcionalnosti), konzervativnosti i artifičijelnosti (hiperkorektnosti). Dovoljno je izdvojiti jedan problem ili pitanje s pojedine razine jezičnoga opisa kako bi to postalo razvidno. Primjerice, Parčić se u uvodnim tekstovima *Misala* koristi brojnim ligaturama koje preuzima iz ligaturnoga inventara *Prvotiska* (1483), što je u skladu s popisom ligatura donesenim u *Malome azbukvaru* (1894). Međutim u temeljnome misalskom tekstu potvrđena je samo jedna (horizontalna) ligatura: *tv*. U okviru grafemičke analize ističe se hiperkorektna uporaba štapića, hrvatskoglagoljskoga jerovskog znaka koji se u *Parčićevu misalu* bilježi na (gotovo) svim etimološki opravdanim mjestima: za nekadašnji slab i jak položaj; u prijedlozima i prefiksima, odnosno u sredini riječi te u suglasničkih završetaka riječi. Smjernice za izgovor tzv. *jakih jerova* raspisane su u *Malome azbukvaru* (1894). *Jerovi* jakih pozicija u pravilu se izgovaraju glasom /a/. Tomu se pravilu suprotstavljaju samo pjevni tekstovi *Misala* u kojima se *gor* izgovara kao /a/, a *jer* kao /e/. Načelo konzervativnosti do posebnoga izražaja dolazi na morfološkoj razini analize. Obilježja hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika i istočne (ruske) novocrkvenoslavenske norme razvidna su u neveliku broju primjera kao što je gramatički morf *-omu* u dativu jednine muškoga i srednjega roda dugih pridjevskih oblika. O načelu konzervativnosti i hiperkorektnosti, unutar

(morfo)sintaktičke analize, progovaraju dvojinjski oblici imenskih i glagolskih vrsta riječi, odnosno stupanj njihove sročnosti koji je utvrđen prilikom izricanja značenja parnosti i dvojnosti. Odabir leksičkih jedinica ukazuje na rabljene predloške, poglavito kanonske (npr. Ass.) i hrvatskoglagoljske liturgijske knjige 14. i 15. stoljeća, ali i na *Karamanov misal* koji je Parčić morao uzeti u obzir stoga što je usklađen s latinskim liturgijskim knjigama Tridentske reforme. Leksičke su jedinice k tomu tumačene kao alati za ostvarivanje istaknutih načela Parčićeve jezične koncepcije. Njima se nastoji promovirati afirmativan odnos prema knjiškoj tradiciji, no ne nauštrb razumljivosti (čitljivosti) i funkcionalnosti *nove* liturgijske knjige.

Sadržaj je ove knjige usmjeren na povezivanje izvanjezičnoga i unutarjezičnoga pristupa istraživanju najvažnije liturgijske knjige hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga razdoblja. Uvidom u narav Parčićevih jezičnih odabira, hrvatskoj filološkoj znanosti ni danas ne preostaje ništa drugo do pristajanja uz ocjene prvih misalskih kritičara: Vatroslava Jagića, koji je 1893/1894. u njemu prepoznao *trijumf slavenske filologije*, i Franje Račkoga, koji je 1893. *Misal* nazvao najvažnijim postignućem hrvatske ćirilometodske znanosti.